

Beszámolók □ Szemlék □ Referátumok

A referátumkészítés szabályai és a referátum

A rutinszerűen végzendő szellemi munkát irányító szabályoknak a könyvtárakban és a dokumentációs feldolgozásban egyaránt fontos szerepe van. Ilyen rutinmunka többek között a referátumkészítés is, amihez ugyancsak szükség van az irányelvek szabta egységesítésre és szabályozásra. Ezt azonban megnehezíti ennek a munkának még feltáratlan, normákba nem kényszeríthető gondolkodási folyamata, nehezen meghatározható minőségi követelménye.

A pontosabb meghatározás érdekében fontos, hogy a referálás folyamatát egyszerű, de ezért könnyebben elemezhető lépésekre bontsuk. Több ez irányú javaslat – ld.: *Borko és Chatman* (1963), *Pfeiffer–Jäger* (1980), van *Dijk* (1980); *Cremmins* (1982) stb. – ellenére a folyamat szerkezeti elemeinek megállapítására még nem született egységes, ésszerű megoldás. Ahhoz, hogy a referálás folyamatának modelljét el lehessen készíteni, hiányoznak még a referálással kapcsolatos ismeretek is.

Ezeknek az ismereteknek megszerzéséhez az egyik megoldás a referátumoknak és készítésük különböző szabályainak *elemzése*. Ezek a szabályok a szövegfelismerés és az automatikus referálás kapcsán újra az érdeklődés előterébe kerültek.

Elsősorban a sok belső és külső munkatársat foglalkoztató, tájékoztatási szolgáltatásokat végző intézmények készítenek referálóik számára különböző vezérfonalakat. Ezek közül hármat, illetve az útmutatásukkal készült referátumokat hasonlított össze egy 1982-ben *R. Kuhlen* és munkatársai által a konstanzói egyetemen végzett vizsgálat, amely azt kutatta, hogyan hatnak a szabályok az eredményre, azaz az elkészült referátumra.

Az útmutatók általában a referátumra jellemző szövegszerkezet meghatározó kategóriáit jelölik meg. Ezek többnyire a következők: referátum – tárgy + cél + módszerek + eredmények + következtetések. Ez megfelel az INIS (International Nuc-

lear Information System = Nemzetközi Nukleáris Információs Rendszer) által alkalmazott alapszerkezetnek is.

Kémiai Tájékoztatási Központ (Fachinformationszentrums Chemie)

A referátumkészítés szabályai szerint a referátum foglalja röviden össze az eredeti dokumentum legfontosabb tényeit, azaz elsősorban a kutatási folyamat szakaszait: a célt, az eredményeket és a végkövetkeztetéseket.

REFERÁTUM

célkitűzések	eredmények	következtetések
--------------	------------	-----------------

A referátum rendszerint két részből: a szövegből és a képletekből áll. Szükség esetén az egyik vagy a másik rész el is maradhat.

A referátum szerkezetének tehát a cél-eredmény-következtetés menetét kell követnie, azonban arról nem szól a szabályzat, hogy ez a szövegben és a képletben miként tükröződjék. Kizárólag a referáló találatekonyságára van bízva, hogy az eredeti szöveg alapelemeit (a módszerek adatai, veszélyes anyagok stb.) hogyan építi bele ebbe a hármas tagolású szerkezetbe.

A további probléma a szöveg- és képletrész útmutató szerinti összehangolása a jelölésre szolgáló római számok segítségével. Míg ugyanis a képlet a kémiai reakciók lefolyását jelöli, a szövegrésznek a kevésbé egyértelműen meghatározott hármas tagolást kell követnie.

Az irányelveknek a képletekre vonatkozó része világos, pontos és konkrét. Az utasítások alapján

minden nehézség nélkül levezethetők a képletek elkészítésének szabályai. Ez a szövegrész szabályairól korántsem mondható el.

A szabályok alkalmazását a Kémiai Információszolgáltatás (*Chemischer Informationsdienst*) 1982. évfolyamából taláalomra kiemelt 32 oldalán vizsgálták meg, ahol egyetlen referátum sem akadt, amely megfelelt volna a csupán szöveges részből álló referátumokra vonatkozó tagolás szabályainak. A referátumok általában nem a kutatás menetét írják le, hanem az anyagokról, azok osztályozásáról, egymásra hatásokról szólnak, ami a kémia tárgykörében teljesen érthető. A kutatás folyamatára összpontosított, szabályokból amúgy is nehezen kikövetkeztethető szerkezeti előírásokat a szöveges referátumoknál nem tartják be.

A képlet- és szövegrészből álló referátumokra egymásnak ellentmondó szabályok vonatkoznak. A két részt a referátumban döntő szerepet játszó kémiai anyagok hozzák egymással kapcsolatba.

Ahol a referátum csak egyes képletekből áll, azok az eredeti szöveg sorrendjét követik, így saját szerkezet hiányában nem változtatják meg a referátum felépítését.

A vizsgált anyagban 33 képlet- és szövegrészből álló referátum volt, 28 pedig csupán szövegesen foglalta össze a képletek mondanivalóját. Csekély kivételtől eltekintve az egész referátum szerkezetét a képletekből álló, pontosan körvonalazott rész határozta meg. A homályos, kevésbé szakszerű előírás alapján készült szövegrész a kémiai reakciókkal foglalkozott — célról, eredményekről és következtetésekről szó sem esett bennük.

Energiai, Fizikai és Matematikai

Tájékoztatói Központ

(Fachinformationszentrum:

Energie, Physik, Mathematik)

Az INIS-szolgáltatásokra kidolgozott szabályokat vizsgálva, az irányelvek a tartalomlemezés különböző formáit (cím, annotáció, kivonat, szerzői referátum stb.) és a referátumok különböző típusait (leíró, elemző stb.) említik meg és több dokumentumtípusra vonatkozóan nyújtanak útbaigazítást.

A referátumban öt lényeges elemet kell figyelembe venni:

- ◆ a vizsgálat tárgya (jelenség, anyag, modell vagy berendezés),
- ◆ a vizsgálat célja és köre,
- ◆ alkalmazott módszerek,
- ◆ elérendő eredmények,
- ◆ következtetések.

A referátumok általános szerkezete ezt a sorrendet követi, de az eredményekre irányuló referátum felépítésének az eredményeket és következtetéseket kell első helyre állítani. Ezt követően azonban az előírás már pontatlan és csak egyetlen példát ad.

Az általános szerkezeti előírást a szakterületektől és dokumentumtípusoktól függő módosítások követik.

A kémiai referátumok számára az INIS-szabályok a Kémiai Tájékoztatói Központnak a képletek számára ajánlott szerkezetéhez hasonló, de a szöveghez jobban kötődő formát írnak elő. Ez azonban teljesen eltér az INIS-referátumok alapszerkezeti előírásaitól.

LÉNYEGI EREDMÉNY. ÁTTEKINTŐ REFERÁTUM

TÁRGY	EREDMÉNYEK		
	1. LÉNYEG	2. LÉNYEG...	n. LÉNYEG

A 10 vizsgált referátum közül már az elsőnek a szerkezete sem mutat semmiféle hasonlóságot egyik előírással sem. A referálót nem segítették a szabályok. Referátumának felépítésében nyilvánvalóan az eredeti sorrendet követte. A referátumok között csupán egy akadt, amelyik kiindulópontként az anyagot nevezte meg. A referátum további kategóriáival (módszer-eredmény-általánosítás-magyarázat-hipotézis) éppoly közel áll az eredményre irányuló referátum vagy a szemle, mint az INIS-alapszerkezet vagy a kémiai referátumok szerkezetéhez.

A vizsgált anyagban előforduló szemle, illetve eredményre irányuló és a modellre épülő referátumhoz az INIS-szabályok nem adnak semmiféle használható útmutatást. Az elméleti munkák referálására vonatkozó előírás ugyancsak szűkszavú. A referáló e téren is csupán saját ügyességére hagykozhat.

Az elméleti fizikával foglalkozó 10 referátum rövidségével tűnik fel.

A szabályok és az elkészült referátumok összehasonlításából kitűnik, hogy az INIS által ajánlott szerkezet típusok nem egyeznek meg a vizsgált referátumok szakszerű leírásával. Annak elkerülésére, hogy a referátumok a szabályokkal ellentétes módon készüljenek, a szabályoknak pontos és megfelelő útmutatással kellene szolgálniuk, amitől az INIS szabályai nagyon távol állnak. Az eredeti dokumentumnak megvan a tartalomhoz igazodó szerkezete, amit a referátumnak is követnie kell, ezt az összefüggést kell a szabályoknak is figyelembe venniük.

Pszichológiai Információs és Dokumentációs Központ

(Zentralstelle für Psychologische Information
und Dokumentation)

A szabályok különböző szerkezeti, felépítést írnak elő az empirikus és az elméleti munkák referátumai számára.

Az empirikus jellegű referátumokat — még ha ez a sorrend is tér az eredetiétől — a következőképpen kell tagolni:

- ◆ problémafelvetés,
- ◆ módszerek,
- ◆ eredmények,
- ◆ megvitatás.

Ebből világosan kitetszik a párhuzam az előbbiekben ismertetett szabályokkal. A problémafelvetés bevezetesként szolgál, míg az "eredmények", azok értelmezését ismertetve, az INIS-referátumok "következtetések" kategóriájának felel meg.

Az elméleti cikkek, szemlék és hozzászólások referátumai számára kötelező előírások helyett csak irányelvként szolgál a

- ◆ tárgy/cél,
- ◆ források,
- ◆ megvitatás,
- ◆ tagolás.

A Pszichológiai Index (*Psychologischer Index*) 1982. évfolyamából találmra kiemelt 95 referátumból 17 volt az empirikus, 78 az elméleti és egyéb munka. A 17-ből 7-nek a szerkezete erősen eltért az előírástól. A 78 referátumból 34-et egyáltalán nem lehetett szabályokban megjelölt típusok közé sorolni, 23 hozzászólásból, 15 elméleti, 6 pedig szemleciikkből készült. A felállított kategóriák tehát csak korlátozott mértékben használhatók. Ugyanakkor a pszichológia területén több speciális kategória lenne felállítható. A vizsgált referátumokból az is kiderül, hogy az előírt, háromszakaszos lineáris tagolás nem alkalmazható a szemlecikek referálásánál sem. A pszichológiában több olyan speciális kérdés, illetve ennek megfelelő szakcikk fordul elő, amelynek referátuma természetesen nem követheti a szabályokban előírt primitív szerkezetet.

A referátum felépítése a pszichológiában is a feldolgozott munka szerkezetétől függ. Merev, általános és a szakmától idegen szabályok felállítása tehát nemcsak ésszerűtlen, hanem egyenesen félrevezető. Így a Pszichológiai és Dokumentációs Központnak a referátumkészítésre vonatkozó szabályai sem nyújtanak elég hasznos segítséget, mivel nem tárgykörük körültekintő elemzése alapján készültek.

A vizsgálat eredménye

Első pillantásra úgy tűnik, a referátum a használatra szánt szövegnek egy pragmatikusan meghatározott fajtája, amit szövegszerkezete megkülönböztet más dokumentumfajtáktól. A referátumoknak és készítésük szabályainak vizsgálata után azonban kitűnik, hogy keveset tudunk a referátumok lényeges tulajdonságairól.

- ◆ a referátumok verbális és grafikus szövegrészekből állnak;
- ◆ szerkezetük annak az eredeti dokumentumnak és tárgyának a függvénye, amelyből készülnek;
- ◆ az idevágó normáknak és szabályoknak a referátum szerkezetére vonatkozó irányelvei nem elég reálisak, hiányoznak a differenciáltabb és rugalmasabb szerkezetű típusok;
- ◆ világosan kifejtett ismeretek hiányában a referátumokat a gyakorlatban csak részben építik fel tudatosan a szabályokhoz és a célhoz igazodva, egyébként csak az általános szakmai tudás és a legjobbnak ígérkező szerkezeti felépítés homályos elképzelése alapján készülnek, a vizsgált (és jónak tartott) szabályokból hiányoznak a kellő magyarázatok és szerkesztési elvek;
- ◆ a referátum, mint tipikus szerkezetű szövegfajta nem létezik; inkább szövegfajtacsoportok vannak, amelyeknek egymástól eltérő felépítése az eredeti dokumentumtól, a felhasználás céljától és a referátumkészítés szabályaitól függ; a hasonlóság elsősorban a szöveg rövidegében, az eredeti dokumentum szerkezetéhez való alkalmazkodásban és a szabályok részleges követésében mutatkozik.

A három vizsgált referátumkészítési szabályzatban a szerkezetre vonatkozó előírások kezdetlegesek, elnagyoltak, és segítség helyett inkább akadályozzák a munkát.

Szellemi és automatikus referátumkészítés

Az automatikus referálás folyamatának vizsgálható elemei: az input és az output, azaz az eredeti dokumentum, illetve a kész referátum, valamint a folyamat lefolyásának szabályokba és normákba foglalt ismerete.

Meglehetősen hiányos ismereteink a referátumról és a csak félig-meddig ismert, létező, illetve még fejlesztés alatt álló szerkezetéről alig járulnak hozzá a folyamat tisztázásához.

A vizsgált jó és informatív referálási szabályokból kitűnik, hogy azok csak részben segítik a munkát, és a nehezebb tartalmi szerkesztés helyett inkább csak formai megoldásokra vonatkoznak, mint pl. a refe-

rátum hossza. Ha feltételezzük, hogy a referálási szabályok a folyamatra vonatkozó ismereteinket tükrözik, nyilván keveset tudunk az egész eljárásról. Ezt a véleményt szakirodalmi adatok is alátámasztják. A referálás ma még olyan alig meghatározott eljárás, amelynek gondolkodási folyamata továbbbi tisztázásra szorul. Ehhez azonban hiányoznak a kellő ismeretek.

Nem nyújt sok segítséget az elemzéshez az input, azaz a tudományos írásmű sem, mert szövegszerkezete sokkal kevésbé feltárt, mint akár pl. a meséké.

Az automatikus referátumkészítésnél nem hagyható figyelmen kívül a referálás eddigi szellemi munkája. Megfelelő ismerete és meghatározása nélkül azonban sem szimulációra, sem követésre nem alkalmas. A dokumentum tartalmi elemeinek kiválasztását, mind a szellemi, mind az automatikus kiválasztás problémáját meg kell oldani. Ha sikerül kifejleszteni a referátum *szöveges* és *grafikus* részeinek *összekapcsolását*, ez a szellemi referátumkészítés számára is példaadó lehet. Ehhez azonban meg kell érteni a művelet emberi, szellemi folyamatát. E folyamat automatizálásához szükséges elemzéstől várható az ösztönzés a referálás szellemi munkájának tisztázásához.

Ennek a tisztázásnak eredményeként referáláson a maitól eltérő folyamatot fogunk majd érteni, akár automatikus, akár szellemi referálásról legyen is szó.

Az online információkeresés trendjei

Az adatbázisok trendjei

Az utóbbi években tapasztalt fő irányzat a *forrásadatok bővülése*. Ezen az értendő, hogy a rekordok tartalma növekedett. Eleinte csak a bibliográfiai adatokat és az indexezőket (tárgyszavakat, osztályozási jelzeteket stb.) tartalmázták a rekordok. Később ezek kiegészültek a tartalmi kivonatokkal. Ma pedig egyre több a *teljes szövegű adatbázis*, amelyekben elsődleges dokumentum (újságcikk, jogi szöveg stb.) teljes szövege kiírható a képernyőre vagy kinyomtatható, az online keresés eredményeképpen. Ezekre néhány példa: a Magazine ASAP (folyóiratok cikkei), az Academic American Encyclopedia (Amerikai Tudományos Enciklopédia), a Drug Information Full Text (gyógyszerinformációk orvosoknak) adatbázis.

Irodalom

1. BORKO, H.—BERNIER, C. L.: Abstracting concepts and methods. New York, 1975.
2. BORKO, H.—CHATMAN, S.: Criteria for acceptable abstracts: A survey of abstracts instructions. = American Documentation, 1963. 14. köt. p. 149—160.
3. CREMMINS, E. T.: The art of abstracting. Philadelphia, ISI Press, 1982.
4. Van DIJK, T. A.: Textwissenschaft. München, 1980.
5. Fachinformationszentrum Chemie: Richtlinien für das Anfertigen von Referaten.
6. Rules for submitting abstracts. INIS. 1971.
7. KUIHLEN, R.: Some similarities and differences between intellectual and machine text understanding for the purpose of abstracting. Konstanz = TOPIC-Bericht, 1983. 7. sz.
8. PFEIFFER—JÄGER, G.: Referat und Referieren = Zeitschrift für Germanische Linguistik, 1980. 1—2 sz. p. 1—180.
9. WALKER, D.: The organization and use of information: Contributions of information science, computational linguistics and artificial intelligence. = Journal ASIS, 1981. p. 347—363.
10. Zentralstelle für Psychologieinformation- und dokumentation (ZPID): Leitfaden für die inhaltliche Erschließung von Zeitschriftenaufsätzen, 1977.

/ENDRES-NIGGEMEYER, B.: *Referierregeln und Referate — Abstracting als regelgeteuerter Textverarbeitungsprozess.* = *Nachrichten für Dokumentation*, 26. köt. 1. sz. 1985. p. 38—50./

(Dezső Zsigmondné)

Ennek az irányzatnak két fontos következménye van. Az egyik az, hogy a *teljes dokumentumszöveg* számítógépben való tárolása olyan keresési logikai eszközöket kíván meg, amelyek lehetővé teszik a szövegben végzett jó hatásfokú keresést. Megnö a helyzeti vagy szókapcsolati operátorok jelentősége és bővül választékuk is. Nagyobb fényerővel jelennek meg a képernyőn azok a keresőszavak, amelyek a találathoz vezettek. A több szöveg egyben tökéletesebb keresőrendszerhez is vezet.

Az elsődleges dokumentumok online szolgáltatásának második fontos következménye a *táblázatos* vagy *statisztikai adatok* felvétele az adatbázisokba. Az ilyen adatokat a felhasználó további folyamatok inputjaként hasznosíthatja. Ez viszont megkívánja, hogy új típusú feldolgozó programokat vagy utófeldolgozási lehetőségeket építsenek be a keresőszoftverbe.